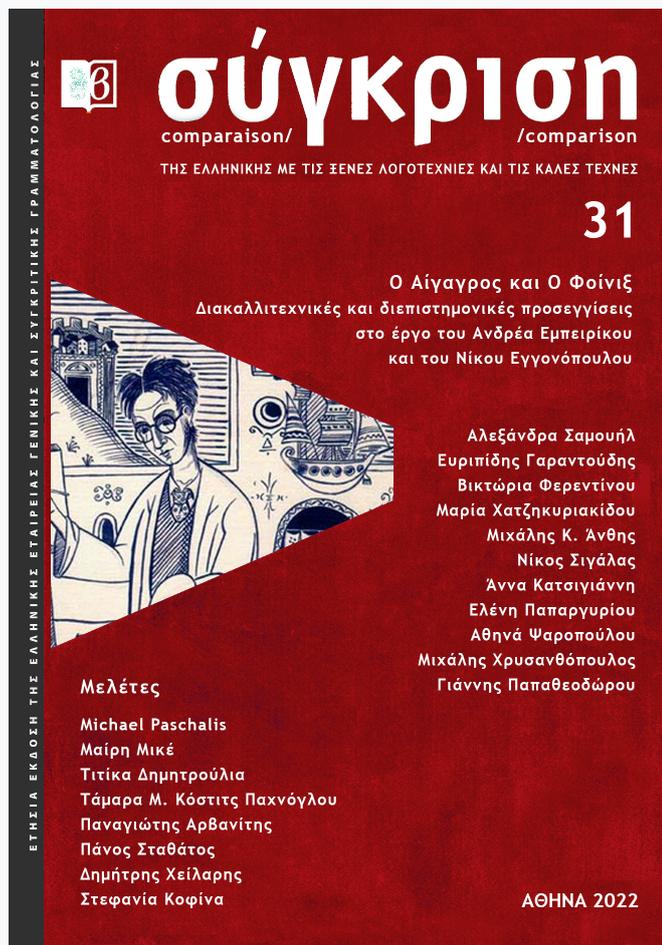

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 31 (2022)

ΣΩΤΗΡΗΣ ΠΑΡΑΣΧΑΣ

doi: [10.12681/comparison.32511](https://doi.org/10.12681/comparison.32511)

Copyright © 2022

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΩΤΗΡΗΣ ΠΑΡΑΣΧΑΣ: Georgia Gotsi και Despina Provata (επιμ.), Languages, Identities and Cultural Transfers: Modern Greeks in the European Press (1850-1900), Άμστερνταμ, Amsterdam University Press, 2021, 270 σελίδες. (2022). *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, 31, 287–289. <https://doi.org/10.12681/comparison.32511>

Georgia Gotsi και Despina Provata (επιμ.), *Languages, Identities and Cultural Transfers: Modern Greeks in the European Press (1850-1900)*, Άμστερνταμ, Amsterdam University Press, 2021, 270 σελίδες.

Στις 26 Δεκεμβρίου 1850, ο Gustave Flaubert, που λίγες μέρες πριν έχει φτάσει στην Αθήνα, γράφει στη μητέρα του: «Τα ερείπια! Τι ερείπια! Τι άνθρωποι αυτοί οι Έλληνες! Τι καλλιτέχνες! [...] Βρίσκομαι σε μια ολύμπια κατάσταση, εισπνέω την αρχαιότητα με όλο μου τον νου!». Αν η πρώτη του εντύπωση από την ελληνική πρωτεύουσα είναι η ανάμνηση της αρχαιότητας, η συνάντησή του με τον Κανάρη είναι μάλλον απομυθοποιητική: «Είχε ένα μεταξωτό καπέλο σαν απλός θνητός, φορούσε φράγκικα και ήταν τυλιγμένος σε ένα μαύρο παλτό. [...] Δεν ξέρει ούτε να γράφει, ούτε να διαβάζει. Όταν ήταν Υπουργός Ναυτικών, δεν μπορούσε καν να υπογράψει το όνομά του». Ο Κανάρης του 1850, στα μάτια του Flaubert, δεν απέχει απλώς από την αίγλη της αρχαιότητας αλλά ούτε είναι πια ο ένδοξος αγωνιστής που είχε εξυμνήσει ο Victor Hugo. Η αντίστιξη αυτή που ο Flaubert καταγράφει το 1850 αποτελεί το βασικό θέμα του συλλογικού τόμου που επιμελήθηκαν η Γεωργία Γκότση και η Δέσποινα Προβατά.

Ο τόμος δημοσιεύτηκε πέρυσι στη σειρά «Languages and Cultures in History» του εκδοτικού οίκου του πανεπιστημίου του Άμστερνταμ – μια σειρά στην οποία, από το 2016, περιλαμβάνονται μονογραφίες και συλλογικοί τόμοι που εξετάζουν την ιστορία της παρουσίας και της διδασκαλίας ευρωπαϊκών γλωσσών σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και στη Μέση Ανατολή, ζητήματα πολυγλωσσίας στον ευρωπαϊκό χώρο και τον ρόλο της γλώσσας στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας. Ο τόμος *Languages, Identities and Cultural Transfers: Modern Greeks in the*

European Press (1850-1900) που, όπως δηλώνει ο τίτλος του, συνδυάζει όλους τους θεματικούς άξονες της σειράς και εντάσσει την ελληνική γλώσσα στο πλαίσιο μιας σειράς ευρωπαϊκών γλωσσών (αγγλικά, γαλλικά, ολλανδικά), εστιάζει στη μελέτη της παρουσίας της Ελλάδας στον ευρωπαϊκό τύπο στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου δεν είναι τυχαία: ενώ στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, οι Ευρωπαίοι βλέπουν την Ελλάδα υπό το πρίσμα του φιλελληνισμού, στο δεύτερο μισό του αιώνα οι προτεραιότητες και τα ενδιαφέροντα των ευρωπαϊκών κρατών και του ευρωπαϊκού αναγνωστικού κοινού έχουν μετατοπιστεί. Αν για τους φιλέλληνες των πρώτων δεκαετιών του αιώνα η Ελλάδα αποτελεί μια ιδέα που τροφοδοτείται από την έλξη που ασκεί η ελληνική αρχαιότητα και από το ρομαντικό ιδανικό της ελευθερίας, μετά τα μέσα του αιώνα, η Ελλάδα είναι πλέον μια πραγματικότητα η οποία, όπως τονίζουν οι περισσότεροι συνεργάτες του τόμου, συχνά προκαλεί απογοήτευση: το ελληνικό κράτος αποδεικνύεται κατώτερο των προσδοκιών των Ευρωπαίων, δεν οδηγεί σε μια αναγέννηση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, ενώ οι συνεχείς επεκτατικές βλέψεις του κερδίζουν τον τίτλο του «κακομαθημένου παιδιού της Ευρώπης». Σε αυτό το πλαίσιο, ο τόμος συγκεντρώνει μια σειρά μελετών που εξετάζουν τις διακυμάνσεις της εικόνας της Ελλάδας και του φιλελληνισμού σε μια εποχή που μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει αντικείμενο έρευνας εξίσου συστηματικά και συνθετικά με το πρώτο μισό του

19ου αιώνα.

Τα κεφάλαια του τόμου περιγράφουν κομβικές στιγμές της διαμόρφωσης μιας σειράς όψεων της εικόνας της Ελλάδας στην Ευρώπη: η Ελλάδα ως κράτος με επεκτατικές βλέψεις, η Ελλάδα ως (αμφίβολη) κληρονόμος της αρχαιότητας, η Ελλάδα ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, η ελληνική πολιτισμική παραγωγή. Η πανοραμική αυτή εικόνα της Ελλάδας που προσφέρουν οι συνεργάτες του τόμου είναι προϊόν της ποικιλίας και της αντιπροσωπευτικότητας των εντύπων που εξετάζονται.

Μια σειρά κεφαλαίων είναι αφιερωμένα σε περιοδικά κεντρικής σημασίας και μεγάλης κυκλοφορίας που απευθύνονται σε ένα ευρύτερο κοινό. Η Ουρανία Πολυκανδριώτη καταγράφει τις διακυμάνσεις της εικόνας της Ελλάδας σε ένα από τα πιο μακρόβια γαλλικά περιοδικά, τη *Revue des deux mondes*, και ιδίως τον τρόπο με τον οποίο η εξιδανικευμένη και αρχαιολατρική σύλληψη της Ελλάδας από την Ευρώπη καθόρισε όχι μόνο την εξέλιξη του φιλελληνισμού κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα αλλά και την απογοήτευση με την υπαρκτή Ελλάδα του δεύτερου μισού του αιώνα. Η Δέσποινα Προβατά εξετάζει ένα εξίσου σημαντικό γαλλικό έντυπο, τη *Nouvelle revue* που ιδρύεται από τη Juliette Adam το 1879 ως αντίπαλο δέος, πολιτικά και ιδεολογικά, της *Revue des deux mondes*. Ενώ η τελευταία δεν έχει μια σαφή ιδεολογική γραμμή περί Ελλάδας και ασκεί κριτική στις επεκτατικές της βλέψεις, η Adam καθορίζει αποφασιστικά τη στάση της *Nouvelle revue* απέναντι στην Ελλάδα: η Προβατά εστιάζει στη διαμεσολαβητική δράση της Adam, η οποία βρίσκεται σε επαφή με Έλληνες όπως ο Δημήτριος Βικέλας και ο Γιάννης Ψυχάρης, στηρίζει τις φιλο-

δοξίες του ελληνικού κράτους και προωθεί την ελληνική λογοτεχνία της εποχής. Η Γεωργία Γκότση εξετάζει το βρετανικό περιοδικό *The Academy* ως παράδειγμα μιας στροφής πέρα από τη (θετική ή αρνητική) σύγκριση της Ελλάδας με την αρχαιότητα – στροφή η οποία εντάσσει την ενασχόληση με το Βυζάντιο και τη νεότερη Ελλάδα στον δημόσιο και επιστημονικό λόγο της βικτωριανής Αγγλίας. Ο Francesco Scalora τονίζει την ιδιαιτερότητα της ιταλικής στάσης απέναντι στην Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα: το ενδιαφέρον που δείχνουν οι Ιταλοί για τις ελληνικές διεκδικήσεις παρουσιάζει λιγότερες διακυμάνσεις εξαιτίας του γεγονότος ότι και η Ιταλία βρίσκεται σε κατάσταση πολιτικής αναταραχής και συγκρότησης ενός ενιαίου κράτους. Η Άλκηστη Σοφού δεν εστιάζει σε ένα συγκεκριμένο έντυπο αλλά στην υποδοχή της κρητικής επανάστασης των ετών 1895-1897 στον γαλλικό τύπο και υποστηρίζει ότι η συμπάθεια των Ευρωπαίων για τον κρητικό αγώνα δεν είναι προϊόν του παραδοσιακού φιλελληνισμού αλλά μιας «κρητοφιλίας».

Αν η ενασχόληση των παραπάνω περιοδικών με την Ελλάδα είναι σχετικά περιστασιακή, άλλοι συνεργάτες του τόμου στρέφονται σε πιο εξειδικευμένα περιοδικά μικρότερης κυκλοφορίας όπως περιοδικά εταιρειών και επιστημονικά περιοδικά που έχουν ως στόχο τη μελέτη του αρχαιοελληνικού, του μεσαιωνικού και νεοελληνικού πολιτισμού: τα σχετικά κεφάλαια εστιάζουν στην εξέλιξη των μεσαιωνικών και νεοελληνικών σπουδών στη Γαλλία, την Αγγλία, τη Γερμανία και την Ολλανδία. Ο Αλέξανδρος Κατσιγιάννης εξετάζει τις επετηρίδες της γαλλικής *Association pour l'encouragement des études grecques en France*, η οποία

ασχολείται συστηματικά όχι μόνο με την αρχαιότητα αλλά και με τη μεσαιωνική και νεότερη Ελλάδα – σε αντίθεση με την αγγλική *Society for the Promotion of Hellenic Studies* που εστιάζει κυρίως στην αρχαιότητα. Ο Λάμπρος Βαρελάς εξετάζει το περιοδικό *Ελλάς/Hellas* που εκδίδει η Φιλελληνική Εταιρεία του Άμστερνταμ, μέλη της οποίας παρεμβαίνουν στο γλωσσικό ζήτημα, όχι μόνο υποστηρίζοντας την καθαρεύουσα αλλά προτείνοντας τη χρήση της ως διεθνούς γλώσσας. Η Μαριλίτσα Μητσού συζητά τη γερμανική *Byzantinische Zeitschrift* στο πλαίσιο της γένεσης των νεοελληνικών σπουδών στη Γερμανία και τονίζει πως η ανανέωση του ενδιαφέροντος για τη νεότερη Ελλάδα στη Γερμανία δεν ήταν αποτέλεσμα του φιλελληνισμού ή της μελέτης της λαογραφίας αλλά των βυζαντινών σπουδών, θεμελιώδη ρόλο στην εγκαθίδρυση των οποίων έπαιξε ο Karl Krumbacher.

Οι περισσότεροι συνεργάτες του τόμου συζητούν την εικόνα της Ελλάδας στον ευρωπαϊκό τύπο. Η Στέση Αθήνη προσθέτει μια επιπλέον διάσταση στον τόμο, εξετάζοντας τη διαμεσολαβητική δράση ενός Έλληνα, του Μαρίνου Παπαδόπουλου Βρετού, ο οποίος, με μια σειρά τόσο γαλλόφωνων όσο και ελληνόφωνων εντύπων, προσπαθεί να ενισχύσει την παρουσία της νεότερης Ελλάδας στον ευρωπαϊκό χώρο και να προωθήσει όψεις του νεότερου ελληνικού πολιτισμού ενώπιον του ευρωπαϊκού κοινού.

Όλες οι συνεργασίες του τόμου αποτελούν ψηφίδες που συνθέτουν μια ευρύτερη εικόνα και οι διαπι-

στώσεις τους συχνά συγκλίνουν: οι διακυμάνσεις του φιλελληνισμού, η σύγκριση του ελληνικού κράτους με την αρχαιότητα ως ανασταλτικός παράγοντας για την εκτίμηση της νεότερης Ελλάδας, η μελέτη του Βυζαντίου ως δίοδος για την ανάπτυξη των νεοελληνικών σπουδών αποτελούν θέματα στα οποία επανέρχονται τα περισσότερα κείμενα του τόμου, τα οποία τονίζουν, άμεσα ή έμμεσα, το γεγονός ότι η εικόνα της Ελλάδας στην Ευρώπη του 19ου αιώνα καθορίζεται από μια σειρά διαμεσολαβητών και δικτύων που χρειάζεται να μελετηθούν στο σύνολό τους.

Μια από τις αρετές του συλλογικού αυτού τόμου δεν είναι μόνο ότι συγκεντρώνει μια σειρά κειμένων που φωτίζουν ένα πεδίο από διαφορετικές οπτικές αλλά ταυτόχρονα ότι επισημαίνει περιοχές έρευνας που χρειάζονται συστηματική μελέτη. Ο τόμος μάς θυμίζει ότι υπάρχει μια σειρά συνθετικών μελετών που πρέπει να γραφτούν και οι οποίες δεν είναι εφικτές παρά μόνο με τη συνεργασία μιας ομάδας ερευνητών: μια ιστορία των νεοελληνικών σπουδών εκτός Ελλάδας, μια ιστορία του ελληνόφωνου τύπου στην Ευρώπη και μια συστηματική ιστορία της απήχησης της νεοελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό, ιδίως στον 19ο αιώνα.

Σωτήρης Παρασχάς
Επίκουρος καθηγητής
Γαλλικής και Συγκριτικής
Λογοτεχνίας
ΕΚΠΑ